

посібниках, мають розвиток у численних кандидатських і докторських дисертаціях, на них формується світогляд сучасної учнівської та студентської молоді. Усю різноаспектну діяльність Світлани Яківни визначає любов до українського слова, прагнення зберегти його неповторну красу. Вона у слові — «як у сповиткові».

Тетяна Коць

ГРАМАТИЧНА СТИЛІСТИКА У НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ С. Я. ЄРМОЛЕНКО

Для сучасної теорії стилістики актуальними є глибокі, насичені великим фактичним матеріалом розвідки С. Я. Єрмоленко про синтаксис поетичної мови, стилістичний компонент у семантиці синтаксичних одиниць тощо. Її монографії «Синтаксис віршової мови» (К., 1969) та «Синтаксис і стилістична семантика» (К., 1982) — це одні з перших в українському мовознавстві теоретичних напрацювань у галузі граматичної стилістики. Цей напрямок, що був започаткований ще І. Огієнком у 30-х роках ХХ століття, а розвинутий на українському ґрунті лише в 70-80-ті роки ХХ століття, зокрема і в науковому доробку С. Я. Єрмоленко.

Мова поезії, стилістичний синтаксис стають об'єктом кандидатської дисертації С. Я. Єрмоленко, успішно захищено 1968 року. Це був комплексний аналіз синтаксичних структур віршової мови М. Рильського, М. Бажана, А. Малишка, В. Мисика, І. Драча. Дослідження ґрунтувалося на розрізненні стильових і стилістичних ознак поетичної мови, на визначенні стилістичних функцій синтаксичних одиниць у зв'язку з книжною, усно-розмовною, народнопоетичною традицією українського вірша.

Висвітлення процесу актуалізації синтаксичних структур у поетичній мові передбачає, на думку Світлани Яківни, насамперед аналіз індивідуальної мовотворчості. Такий підхід зго-

дом стане поштовхом до розгортання цілого напрямку в українській лінгвостилістиці.

Предметом наукового аналізу ще молодого, але вже досвідченого мовознавця стали словосполучення, речення і композиційна єдність мови поезії. Було окреслено найпоказовіші стильові ознаки об'єкта дослідження: вживання іменних словосполучень із узгодженими означеннями займенникового походження, відокремлених означень (узгоджених і неузгоджених), які можуть віддалятися від означуваного не тільки в межах одного речення, а й у межах цілої композиційної єдності. У синтаксичній організації вірша відзначено «рухливість придієслівних членів, формування завдяки перервним і неперервним, контактним і дистантним зв'язкам специфічних поетичних фігур, інверсованого порядку слів». У дослідженні окреслено стилістичні функції іменних та дієслівних словосполучень, які виявляються в наголошенні інверсованих членів, у приєднувальній інтонації постпозитивного перервного зв'язку, у формуванні усталених синтаксичних зворотів — цілісних ритмо-інтонаційних фігур (*теплу несе погоду, отруйних куль тяжкий носити біль* та ін.).

Як усталені у мові поезії синтаксичні фігури кваліфіковано перервні словосполучення, еліптичні конструкції, сегментовані речення, моделі з відокремленими прикладками, розгорнені іменні словосполучення тощо.

С. Я. Єрмоленко визначила основи віршового синтаксису М. Рильського, зокрема його виразний народнопоетичний струмінь, що робить мову поезії «легкою і прозорою», стильові характеристики мовотворчості І. Драча, позначені вживанням композиційних єдностей, поєднанням писемнолітературної настанови ліричного монологу і природної оповіді-розмови та ін.

У монографії «Синтаксис віршової мови» було окреслено поняттєву основу граматичної стилістики, визначено межі стильової норми і стилістичних функцій синтаксичних одиниць, окреслено диференційні ознаки поетичної мови як сегменту художнього стилю — з одного боку, і невід'ємного елемента літературного стандарту української мови — з другого.

Монографія «Синтаксис і стилістична семантика» стала підґрунтям захищеної у 1984 році докторської дисертації «Сти-

лістичний компонент у семантиці синтаксичних одиниць». Світлана Яківна вводить у науковий обіг поняття семантичних варіантів — «синтаксичних конструкцій, які відзначаються специфікою граматичної форми в передачі інваріантного логічного змісту, — допомагають розкрити природу стилістичної семантики синтаксичних одиниць». В основу дослідження покладено структурно-семантичний підхід до вивчення синтаксичних об'єктів. Було встановлено, що прагматично-комунікативна функція мови і поетично-експресивна виразність мовних засобів зумовлюють тісну взаємодію семантичних варіантів, різне відношення їх до інваріантного значення. Залежно від семантичних компонентів і структурних ознак варіанти, представлені лексико-синтаксичними синонімами, диференційовано на лексичні (нерозчленовані) і синтаксичні (розчленовані). Семантичні варіанти, як зазначено в праці, виявляють зумовлені структурно-синтаксичною будовою мови можливості пониження і підвищення рангів предикатів у реченні. Синтаксичні деривати кваліфіковані як такі, що мають більший заряд експресії, і які пов'язані з двома стилістичними регістрами — експресією розмовної або поетичної мови. Виявлення семантичних варіантів дозволило проаналізувати семантико-ситуативне поле, встановити в такому полі групи поетичних метафор, провести класифікацію цих метафор за формами вираження предикатної ознаки та за її синтаксичної позицією, тобто показати рухливість переходів між поетичними метафорами — семантичними варіантами. Щоб визначити роль синтаксичного механізму в утворенні метафоричних образних висловів, дослідниця виходить з умови зіставлення синтаксично різних конструкцій, які мають однакове лексичне наповнення, і робить висновок, що образність виникає тоді, коли синтаксична сполучуваність зумовлює функціонування предикатів як слів із конкретно-предметною семантикою і навпаки, функціонування типових предметних назв у функції предикатів, за якими стоїть семантика розгорнутої ситуації, багатозначність пропозиції.

Світлана Яківна приділяє чимало уваги закладеним у синтаксичній будові мови можливостям вибору близьких за значенням синтаксичних конструкцій — синонімів, синтаксичних

варіантів, які урізноманітнюють стиль мови і відтінюють те чи те додаткове значення висловлення.

Дослідниця визначає параметри протиставлення книжних і розмовних реченнєвих структур, які виявляються за відношенням до стилістично нейтральних одиниць синтаксичного ряду. Проаналізовано власне стильові ознаки синтаксису в художній, публіцистичній, офіційно-діловій, науковій мові, які залишаються незмінними й досі. За художнім стилем закріпилося твердження про активізацію в ньому словопорядку, що зумовлює фольклорно-епічну, фольклорно-пісенну, урочисто-ораторську стилістичну домінанту. Стилістичні параметри синтаксису художньої прози визначаються різноманітними функціями, які виконують синтаксичні конструкції (прості й складні речення) в різних типах мови — описах, оповідях, роздумах, у створенні стилістичної багатоманітності цих типів завдяки компонованню прямої, непрямої, невласнепрямої мови тощо. Нейтральний словопорядок «вихідна синтагма + основна синтагма» стали стильовою ознакою наукової мови, у межах якої розрізняють стилістичні колорити описовості, інформативності. Офіційно-діловому стилю (тоді ще вживалася назва *адміністративний*) властиві поширені синтаксичні конструкції з чітким поділом на вихідну та основну синтагми, з об'єктивним порядком їх розташування у межах основних, первинних синтагм. Публіцистичний стиль позначений вживанням експресивних варіантів словоладу, а також певних типів лінійно-динамічних структур, що орієнтують читача на швидке сприймання висловленого. Світлана Яківна зазначає, що «синтаксис є тією сферою, де переплавляються чужі голоси, де найяскравіше відтворюється уснорозмовна мова, де розкриваються широкі можливості виявлення суб'єктивно-оцінної семантики індивідуального стилю».

Узагальнення наукового доробку С. Я. Єрмоленко в галузі граматичної стилістики представлено в енциклопедії «Українська мова». Тут зафіксовано, зокрема, такі основні теоретичні засади української лінгвістики у сфері стилістичного синтаксису: 1) вибір варіантних конструкцій регламентується стилістичним синтаксисом, тобто синтаксисом словосполучень, речень, текстових одиниць; 2) синонімічні форми присудків сприяють урізноманітненню мови, так само як і синонімічні форми

двоскладних особових і односкладних безособових речень, різних типів неозначено- та узагальнено-особових речень; 3) дієприкметникові та дієприслівникові звороти впливають на стилістичну тональність тексту; 4) до граматичних синонімів належать сполучникові й безсполучникові складні речення, складнопідрядні речення із синонімічними сполучниковими засобами; 5) граматична стилістика висвітлює функціонально-стильове призначення словосполучень, речень, доцільність їхнього чергування у тексті, коли та сама думка висловлюється за допомогою простої, ускладненої, складної конструкції, різної ритмомелодики фрази (Українська мова. Енциклопедія. — К., 2007. — С. 674).

Як теоретика і практика сучасної лінгвостилістики Світлана Яківну цікавлять явища граматичної стилістики в проекції на мовну практику сьогодення, що відбивається в публікаціях у збірнику «Культура слова». У її полі зору — складні питання родо-видової залежності у назвах вулиць, які у книжних — офіційно-діловому і науковому — стилях мають чіткі, відпрацьовані механізми поєднання, пор.: *з вулиці Хрещатик до вулиці Стрілецької*. Водночас розмовний стиль має свої закони: тут звичні, природні відмінювані форми на зразок *на розі Хрещатика і Стрілецької, на перетині Васильківської і Саксаганського, на розі Володимирської і Андріївського узвозу* (Вип. 60. — С. 43-45).

Дослідниця як досвідчений лексикограф і глибокий знавець граматичної стилістики помічає і чітко диференціює семантичні й морфологічні ознаки слова *раз*, яке кваліфікують як іменник (*одного разу*), числівник (*Він був тільки раз у цьому великому місті*), прислівник (*Раз я взявся чобітки, одягнувся в кожушинку, сам запрягся в саночки і поїхав по ялинку* (О. Олесь) і сполучник (*Раз прийшли в поле, треба за роботу братися*). Мовознавець зазначає, що навіть словник не може охопити широких можливостей слова *раз* у його відтворенні емоційно-експресивного змісту висловів на зразок: *ні в якому разі, ні разу, хоч раз, сто раз* (Культура слова. — Вип. 61. — С. 53-57). Щоб відчуті такі тонкощі, глибини мови, треба бути не лише досвідченим фахівцем, а й мати природне мовне чуття, любити рідне слово. Гармонійне поєднання знань і відчуттів —

це, мабуть, і є секрет Світлани Яківни як науковця-класика. Саме класика, адже її надбання не втрачають своєї вартості ні в часовому, ні в просторовому вимірі.

Намагання розтлумачити явище, на яке дає запит саме життя, знаходимо також у розвідці «Їдемо в Полтаву — їдемо до Полтави». Дослідниця звертається до традицій вживання таких конструкцій у художньому стилі, до тонкого знавця мови Григора Тютюнника і зазначає, що в нього переважає прийменник *у/в*, що передає значення руху, спрямованого всередину об'єкта, в напрямку об'єкта. Проаналізувавши всі сфери вживання словосполучень, авторка робить висновок: «Чергування прийменниково-відмінкових форм підпорядковане закону ритмомелодики фрази, особливостям індивідуально-авторського синтаксису. Щоб не збіднювати синтаксис української мови, варто враховувати всі відтінки, які вносять у синтаксичні конструкції прийменники *у/в* та до» (Культура слова. — Вип. 65. — С. 71).

Науковим розвідкам Світлани Яківни Єрмоленко властивий прозорий, зрозумілий стиль викладу. Уміння говорити про складні речі просто, дохідливо — це свідчення того, що автор завжди думає про читача. Завдяки таким ученим мовознавча думка йде не лише в середовище інтелігенції, а й у народ і єднає національний простір.